

КЕНЕШБАЕВ БЕКТУР ЖУМАХАНОВИЧ

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМ ӨНДІРІСІНДЕ ТӘУЕКЕЛДІ БАСҚАРУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ (ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ МӘЛІМЕТТЕРІ НЕГІЗІНДЕ)

**Б.Ж. Кенешбаевтің «6D050700 – Менеджмент» мамандығы бойынша (PhD)
философия докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған
диссертациясына**

АНДАТПА

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Жаһандық азық-түлік қауіпсіздігіне төнетін қатерлер мәселесі Елбасының «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында маңызды мәселелер қатарынан көрініс тапқан. Халықаралық экономикадағы тұрақсыздықтар, жаһандану және интеграциялық процестер барысында тәуекелдер ескерілмесе, олар мемлекет экономикасына кері әсерін тигізуі мүмкін. Әсіресе, бұл мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігіндегі маңызды орын алатын ауыл шаруашылығы саласы үшін өте маңызды. Агроөнеркәсіп кешенінің ұзақ мерзімді дамуына байланысты мақсаттар, «Агробизнес-2020» және 2015-2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациалық дамуға бағытталған мемлекеттік бағдарламаларында көрініс тапқан. Бұл бағдарламаларда ауыл шаруашылығын тиімді басқару мен тәуекелдерді төмендету мақсатында көптеген механизмдер қарастырылған. Ауыл шаруашылығының тұрақты дамуы мен тәуекелге байланысты шығындарды азайту мәселелері ғылыми жұмыстың өзектілігін көрсетеді.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Зерттеу мақсаты ауыл шаруашылығы өнім өндірісінде тәуекелді басқарудың теориялық және әдістемелік аспектілерін анықтау, сонымен қатар Қазақстан ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қызметі тиімділігі мен тәуекел факторларын бағалау болып табылады. Мақсатты жүзеге асыру үшін төмендегідей тиісті міндеттерді орындау алға қойылған:

- аграрлық саладағы компаниялардың тәуекелді басқару негіздерін теориялық және әдістемелік тұрғыдан қарастыру;
- ауыл шаруашылығы өнім өндірісінде тәуекелді басқарудың шетелдік тәжірибесін зерттеу;
- Оңтүстік Қазақстан облысы мысалында аграрлық саланың даму ерекшеліктерін анықтау және талдау жасау;
- аймақтық ауыл шаруашылығы өнім өндірісін басқаруда тәуекел факторларын эконометриялық талдау негізінде бағалау;
- Оңтүстік Қазақстан облысы ауыл шаруашылық кәсіпорындарын басқару тиімділігін негіздеу;
- ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының тәуекелді басқару бойынша негізгі мәселелерін анықтау;

– Қазақстанның агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік қолдау жағдайын ескере отырып ауыл шаруашылығы саласындағы компаниялардың тәуекелді басқару жүйесін жетілдіруді негіздеу және даму болжамын жасау.

Зерттеу нысанасы – Оңтүстік Қазақстан облысының аграрлық саласының кәсіпорындары.

Зерттеу пәні – Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында, тәуекелді басқару жүйесінің дамуы мен қызметі барысында пайда болатын ұйымдастырушылық қатынастардың жиынтығы.

Зерттеу барысында алынған нәтижелердің ғылыми жаңалығы келесілерден тұрады:

– «ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын басқарудың» және «ауыл шаруашылығы тәуекелдерін басқарудың» авторлық анықтамасы берілді, ауыл шаруашылығы саласындағы түрлі ұйымдастыру-құқықтық формалары жүйелендірілді және ауыл шаруашылығы саласында тәуекелді басқаруды ұйымдастырудың ғылыми көзқарастары, қағидалары және тәжірибелік әдістері реттелініп ұсынылды;

– ауыл шаруашылығы өнімі өндірісінде тәуекелдерді басқарудың шетелдік тәжірибесі зерттелініп, ауыл шаруашылығы бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) көрсеткіштері сипатталды;

– Оңтүстік Қазақстан облысының агроөнеркәсіп кешенінің әлеуметтік-экономикалық дамуының талдауы арқылы, аймақтың азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді негізге ала отырып, ауыл шаруашылығы өнімі өндірісінде тәуекел факторлары бағаланды;

– ауыл шаруашылығы саласында кәсіпорындардың ресурстарын басқару бойынша қаржы-экономикалық талдау жүргізілді, соның ішінде ауыл шаруашылығы өнімдерін сақтау тәуекелдері, аграрлық компаниялардың салымдарының оңтайлы бағыттары, өсімдік және мал шаруашылығы өнім өндірісінің рентабельділік деңгейінің өзгеруіне байланысты шаруа қожалықтарының тәуекелдері талданды;

– Оңтүстік Қазақстан облысы ауыл шаруашылығы өнім өндірушілерінің қызметін сауалнамалық зерттеу нәтижесінде тәуекелді басқару мен табыс арасындағы байланыстардың мәселелері, сонымен қатар ауыл шаруашылығы өнім өндірушілерінің несиелерге, жана технологияларға және машина мен құралдардың лизингіне қол жетімділігі деңгейі анықталды;

– шаруа қожалықтарын болашақта сақтандыру мүмкіндіктері мен техникалық және ауа райына байланысты тәуекелдерді азайту мақсатында Оңтүстік Қазақстан облысының ауыл шаруашылығы өнімі жалпы шығарылымының өсу көлемінің өзгерісіне болжам дәйектелініп жасалынды.

Қорғауға ұсынылған негізгі ғылыми тұжырымдар:

– алдыңғы қатарлы шетелдік тәжірибелер негізінде және отандық экономика ерекшеліктерін ескере отырып ауыл шаруашылығы саласындағы кәсіпорында тәуекелдерді басқарудың әдістемелік тұстары;

– аймақтағы ауыл шаруашылығы өнім өндірісін басқаруда тәуекел факторларын топтастыру жүйесі;

– Оңтүстік Қазақстан облысындағы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының өндірістік қызметін басқару үдерісінің тиімділігін анықтайтын қаржы-экономикалық талдау нәтижелері;

– Оңтүстік Қазақстан облысының ауыл шаруашылығы өнім өндірісі көлемінің орта мерзімді болжамы;

– агроөнеркәсіп кешені экономикасының дамуында кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеуді жетілдірудің өзекті мәселелері мен дамыту бойынша ұсыныстары.

Жұмыстың теориялық маңызы жүргізілген зерттеу барысында алынған нәтижелер және қорытындылармен анықталады. Жұмыстың теориялық маңызын тәуекелді басқару негіздерінің теориялық-әдістемелік тұстары, басқару ғылымының маңызды түсініктері мен анықтамаларының нақтылануы, аймақ деңгейінде ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын басқару ерекшеліктерінің негізделуі, ауыл шаруашылығы өнім өндірісінде тәуекелдерді басқару үдерісін тиімді дамыту бойынша берілген ұсыныстары құрайды. Сонымен қатар, жұмыстағы теориялық зерттеу нәтижелері агроөнеркәсіп кешені кәсіпорындарында тәуекелді басқару жүйесі мәселелері бойынша зерттеу жұмыстарында қолданылуына болады.

Жұмыстың тәжірибелік маңызы, зерттеу нәтижелері мен қорытындыларын кәсіпкерлікті дамыту саясатына қатысты республикалық және жергілікті органдармен, кәсіпорын басқармасы және түрлі деңгейдегі басқарушылармен, тәуекелді басқару бойынша жоспарлар мен тұжырымдамаларды дамытуда пайдалануға болатынымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, зерттеудің қолданбалы тұстары ауыл шаруашылығы өнім өндірісінде тәуекелді тиімді басқаруды дамыту мақсатында басқару шешімдерін қабылдағанда, шаруа (фермер) қожалықтарын дамыту бойынша стратегиялық жоспарларда, аграрлық кәсіпорындар мен ұлттық компания басқарма қызметінің тәуекелдерді басқарудың стратегияларын дайындауда қолданылуна болады. Диссертациялық жұмыстың теориялық нәтижелері мен ұсыныстары ауыл шаруашылығы өнімі өндірісінде тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру бойынша ЖОО-ның оқу-әдістемелік үдерісінде және кадрларды жетілдіруде ақпараттық база ретінде қолданылуына болады.

Зерттеу нәтижелерін жариялау және апробациялау. Диссертациялық жұмыс Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің «Менеджмент және туризм» кафедрасының кеңейтілген мәжілістерінде 2014ж. және 2015ж. талқыланып ұсынылды. Диссертациялық зерттеудің негізгі түйіндері автормен халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда және ғылыми мақалалар мен тезистерде жарияланды. Жұмыстың қорытындылары мен ұсыныстары автордың жариялаған 12 ғылыми еңбектерінде, соның ішінде шетелдік журналдарда – 1, Scopus цитаталау базасына енген шетелдік журналда - 2, Ғылым және Білім саласындағы Бақылау комитеті бекіткен ғылыми басылымдар тізіміне сәйкес – 3, Ресейлік ВАК журналында – 1, халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда – 5 баяндаманың тезистері жарияланды, оның 2-уі шетелдік халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда баяндалған.

КЕНЕШБАЕВ БЕКТУР ЖУМАХАНОВИЧ

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В ПРОИЗВОДСТВЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ (НА МАТЕРИАЛАХ ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ)

АННОТАЦИЯ

диссертации Кенешбаева Б. Ж. на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по специальности 6D050700 - «Менеджмент»

Актуальность темы исследования. Угроза глобальной продовольственной безопасности отражается как одна из десяти основных вызовов 21 в. в Послании Президента «Стратегия «Казахстан - 2050»: новый политический курс состоявшегося государства». Волотильность мировой экономики, глобализация и интеграция могут дать отрицательный эффект на развитие экономики страны, если не учесть риски управления. Особенно, это необходимо для сферы сельского хозяйства, как важного составляющего элемента продовольственной безопасности страны. Долгосрочные цели развития АПК определены в таких документах: Государственной программы индустриально-инновационного развития на 2015-2019 гг. и «Агробизнес-2020». Здесь содержится набор инструментов по государственной поддержке аграрной сферы РК с целью снижения рисков потерь и эффективности управления сельхозформированиями. Снижение рисков в сельском хозяйстве и уменьшение возможных потерь является основой для стабильного роста АПК, что определяет актуальность темы научной работы.

Цель исследования состоит в том, чтобы определить теоретико-методологические аспекты управления рисками в сельскохозяйственном производстве, а также провести оценку факторов риска и эффективности деятельности аграрных предприятий в Казахстане. На основе указанной цели в работе поставлены следующие задачи:

- обобщить теоретические и методические основы управления рисками аграрных компаний;
- изучить зарубежный опыт управления рисками в производстве сельскохозяйственной продукции;
- провести анализ и определить особенности развития аграрной сферы на примере Южно-Казахстанского региона;
- на основе эконометрического анализа оценить факторы риска в управлении производства сельскохозяйственной продукции региона;
- обосновать эффективность управления сельскохозяйственными предприятиями Южно-Казахстанской области;
- выявить ключевые проблемы в области риск менеджмента сельскохозяйственных организаций;
- построить прогнозы развития и обосновать совершенствование системы управления рисками компаний в сфере сельского хозяйства с учетом государственной поддержки агропромышленного комплекса Казахстана.

Объектом исследования выступают аграрные предприятия Южно-Казахстанской области.

Предметом исследования является совокупность организационных отношений, возникающих в процессе деятельности и развития системы управления рисками в сельскохозяйственных предприятиях.

Новизна результатов исследования, полученная соискателем:

– дана авторская трактовка «управление сельскохозяйственного предприятия» и «управление сельскохозяйственными рисками», систематизированы различные организационно-правовые формы предпринимательской деятельности предприятий в области аграрного сектора, обобщены научные подходы, принципы и практические методы управления рисками организации в сфере сельского хозяйства;

– изучены подходы к управлению рисками в зарубежных странах в производстве сельскохозяйственной продукции, дана подробная характеристика показателей Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) в области повышения конкурентоспособности сельского хозяйства;

– на основе проведения социально-экономического анализа развития агропромышленного комплекса Южно-Казахстанской области дана оценка факторов риска в производстве сельскохозяйственной продукции региона с учетом обеспечения продовольственной безопасности;

– проведен финансово-экономический анализ управления ресурсами предприятий в сельскохозяйственной сфере, включая риски - хранения сельхозпродукции, определение оптимальных направлений вложения капитала аграрных компаний, убыточности фермерских хозяйств, ввиду снижения рентабельности производства продукции животноводства и растениеводства;

– выявлены основные проблемы в развитии взаимосвязи между управлением риском и доходностью на основе проведения анкетного опроса деятельности сельхозтоваропроизводителей Южно-Казахстанской области, в том числе доступа к кредитам, новым технологиям и лизингу машин и оборудования;

– построен прогноз изменения темпов роста объема производства сельскохозяйственной продукции Южно-Казахстанской области на среднесрочную перспективу с целью снижения технического и климатического риска и возможности страхования фермерских хозяйств на перспективу.

Основные научные положения выносимые на защиту:

– методические положения по управлению рисками на предприятиях аграрной сферы с учетом особенностей отечественной экономики и использования зарубежного опыта;

– классификация групп факторов риска в управлении производства сельскохозяйственной продукции региона;

– результаты финансово-экономического анализа в обеспечении эффективности процесса управления производственной деятельностью сельскохозяйственных компаний Южно-Казахстанской области;

– среднесрочные прогнозы объема производства сельскохозяйственной продукции Южно-Казахстанской области;

– проблемы и рекомендации по совершенствованию государственного регулирования предпринимательской деятельности в области развития экономики агропромышленного комплекса.

Теоретическая и практическая значимость диссертационной работы определяется результатами и выводами, полученными в проведенном исследовании. Теоретическое значение работы представляется в обобщении теоретико-методологических основ управления рисками, уточнении важных понятий и определений науки менеджмента, обосновании особенностей управления сельскохозяйственными предприятиями на уровне южного региона, разработке рекомендаций по эффективному развитию процесса управления рисками в производстве сельскохозяйственной продукции. Определенные теоретические положения, содержащиеся в научной работе, могут применяться для исследования вопросов в области системы управления рисками на предприятиях аграрного комплекса.

Практическая значимость диссертационной работы включает использование итогов и выводов в деятельности администрации и менеджеров предприятий, республиканских и местных органов, реализующих предпринимательскую политику, концепции и планы в области развития риск менеджмента. Прикладные разработки могут применяться в управленческой деятельности национальных компаний и аграрных предприятий при разработке стратегии управления рисками, написании стратегических планов агропромышленного развития крестьянских и фермерских хозяйств, принятии управленческих решений с целью улучшения эффективности управления рисками в производстве сельскохозяйственной продукции. Полученные в диссертации теоретические выводы и практические рекомендации по совершенствованию системы управления рисками в производстве продукции сельского хозяйства могут быть использованы в учебно-методическом процессе ВУЗов, повышении квалификации кадров.

Апробация результатов работы и публикации: основные положения диссертации обсуждались на методическом семинаре и на заседании кафедры «Менеджмент и туризм» Международного казахско-турецкого университета им. К.А. Яссауи в 2014г. и в 2015г. Научные результаты работы прошли апробацию на международных и республиканских научно-методических и научно-практических конференциях. Основные вопросы диссертационного исследования были опубликованы в 12 статьях, в т.ч. 1 статья – в международном научном издании, 2 статьи – в международном научном издании входящем в информационную базу научных материалов Scopus; 3 статьи – в изданиях, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК Министерства образования и науки Республики Казахстан; 1 статья - рекомендована ВАК РФ; 5 публикаций – на международных научно-практических конференциях, 2 из которых – в материалах зарубежных конференций.

KENESHBAYEV BEKTUR ZHUMAKHANOVICH

RISK MANAGEMENT PROBLEMS IN AGRICULTURAL PRODUCTION (ON MATERIALS OF THE SOUTH-KAZAKHSTAN REGION)

ABSTRACT OF

Dissertation of B.Zh.Keneshbayev for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 6D050700 - «Management»

The actuality of the research topic. The threat to global food security is recognized as one of the ten major challenges of the 21st century in the President "Strategy" Kazakhstan - 2050": a new policy of established state". As well as volatility of the global economy, globalization and integration can give a negative effect on the country's economy, if not take into account the risks involved. This is especially important in the sphere of agriculture as an important constituent element of food security. Long-term goals of agribusiness development identified in those documents: State program of industrial-innovative development for 2015-2019 years and "Agribusiness 2020". It contains a set of tools for state support of the agrarian sector of Kazakhstan in order to reduce the risks of losses and management efficiency agricultural enterprises. Reducing risks in agriculture and the reduction of possible losses is the basis for stable growth of agriculture, which determines the relevance of the topic of research.

The purpose of the study is to determine the theoretical and methodological aspects of risk management in agriculture, as well as an assessment of the risk factors and performance of agricultural enterprises in Kazakhstan. Based on the above object, the following **tasks**:

- to summarize the theoretical and methodological principles of risk management of agricultural companies;
- to study foreign experience of risk management in agricultural production;
- to analyze and determine the features of the development of the agrarian sector in the example of the South-Kazakhstan region;
- on the basis of econometric analysis to assess the risk factors in the management of agricultural production in the region;
- to prove the effectiveness of agricultural enterprises of the South- Kazakhstan region;
- to identify key issues in the field of risk management of agricultural organizations;
- to build development forecasts and to justify the improvement of risk management companies in the field of agriculture, taking into account state support of the agro-industrial complex of Kazakhstan.

The objects of the research area agricultural enterprises of South-Kazakhstan region.

The subject of the study is a set of organizational relationships arising in the normal course of business and the development of risk management in the agricultural enterprises.

The novelty of the research results obtained by the applicant:

–given the author's interpretation of "farm management" and "risk management in agriculture", systematized various organizational and legal forms of business enterprises in the agricultural sector, summarized the scientific approaches, principles and practices of enterprise risk management in the field agriculture;

–studied approaches to risk management in foreign countries in agricultural production, gave a detailed description of indicators Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) in the field of improving the competitiveness of agriculture;

–on the basis of socio-economic analysis of development of agriculture of the South-Kazakhstan region assessed risks in agricultural production in the region with a view to ensuring food security;

– held financial and economic analysis of asset management companies in the agricultural sector, including the risks - storage of agricultural products, the determination of optimal directions of investing agrarian companies, loss of farms due to lower profitability of animal and plant products;

– the main problems in the development of the relationship between risk management and profitability on the basis of a questionnaire survey of agricultural activities of the South-Kazakhstan region, including access to credit, new technologies and leasing of machinery and equipment;

–the forecast of changes in growth rate of agricultural production in South-Kazakhstan region in the medium term in order to reduce the technical and climatic risks and insurance possibilities of farms in the future.

The basic scientific provisions submitted for protection:

–methodical positions on risk management at the enterprises of the agrarian sector, taking into account peculiarities of the national economy and the use of foreign experience;

–classification of groups of risk factors in the management of agricultural production in the region;

–results of financial and economic analysis to ensure the effectiveness of the performance management of agricultural companies of South Kazakhstan region;

–medium-term forecasts of production of agricultural products of the South-Kazakhstan region;

–problems and recommendations for improving the state regulation of business activity in the field of economic development of agriculture.

The theoretical significance of the thesis is determined by the results and findings of the current study. The theoretical value of the work is represented in the compilation of theoretical and methodological foundations of risk management, clarify important concepts and definitions of science management, justification features farm management at the level of the southern region, the development of recommendations for the effective development of the risk management process in the production of agricultural products. Certain theoretical propositions contained in the scientific work, can be used to study issues in the field of risk management at the enterprises of the agricultural complex.

The practical significance of the thesis includes the use of the results and conclusions of the administration and management of companies, national and local authorities, implement business policies, concepts and plans for the development of risk management. Application development can be used in management of national companies and agricultural enterprises in the development of risk management strategies, writing strategic plans for agricultural development of farms, management decisions to improve the effectiveness of risk management in agricultural production. The results obtained in the thesis theoretical conclusions and practical recommendations for improving the system of risk management in the production of agricultural products can be used in educational and methodical process of universities, advanced training.

The testing results and publications: the main provisions of the thesis were discussed at a methodological workshop and at a meeting of "Management and Tourism" of K.A.Yassau International Kazakh-Turkish University in 2014 and 2015. Research results have been tested on the international and republican scientific-methodological and scientific-practical conferences. The main issues of the research have been published in 12 articles, including 1 scientific article - in the international scientific journal, 2 - scientific articles - in the international scientific journal, which is part of the information base of scientific materials Scopus; 3 Article- in journals recommended by the Committee for Control of Education and Science of the MES RK Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan; 1 article - recommended by RF HAC; 5 publications - at international scientific conferences, 2 of them - in the materials of international conferences.